Robert Turcan

Cultele orientale în lumea romană

Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998, 470 p., XXIV pl.

Recenzie

Traducerea în limba română a cărţii lui Robert Turcan se deschide cu studiul introductiv al profesorului bucureştean C. C. Petolescu "*Dacia şi fenomenul oriental*" – un repertoriu succint şi aproape complet al divinităţilor orientale atestate în Dacia. Trebuie remarcat, de la început, că nu există în literatura românescă de specialitate o lucrare de sinteză dedicată exclusiv cultelor orientale din Dacia. Subiectul a fost parţial acoperit de remarcabila lucrare a profesorului Silviu Sanie ce tratează cultele siriene şi palmiriene; în schimb, disertaţia lui Alexandru Popa referitoare la cultele microasiatice şi egiptene nu a văzut lumina tiparului, aşa cum nu există vreo lucrare românească care să trateze exhaustiv cultul mithraic în provincia Dacia. Astfel, în mod paradoxal, succintul studiu introductiv al lui C. C. Petolescu este prima sinteză la zi a cultelor orientale din Dacia romană. Acest studiu introductiv conţine aproape toată informaţia referitoare la cultele orientale, pe care o deţinem acum, la sfârşitul secolului XX. Ar mai fi de introdus în acest repertoriu câteva divinităţi: Deus Saromandus de la Micăsasa, Aesculapius Pergamenus şi Zeus Syrgastos de la Apulum sunt divinităţi microasiatice (V. Moga, I. Piso, M. Drâmbărean, *Quatre monuments epigraphiques d'Apulum decouverts dans la lit de Mureş,* în *ActaMN,* 35, 1, 1998, p. 109-111). În legătură cu divinităţile de origine egipteană trebuie amintit un relief fragmentar de la Porolissum ce l-ar putea înfăţişa, după M. Bărbulescu, pe Horus cu cap de şoim şi înaripat (N. Gudea, V. Lucăcel, *Inscripţii şi monumente sculpturale în Muzeul de Istorie şi Artă Zalău,* Zalău, 1975, p. 44, nr. 149, fig. 149), precum şi o statuetă a lui Osiris de la Valea Seacă (Z. Szekely, în *Apulum,* 9, 1971, p. 136-137). Sub raportul interpretării ne permitem să nu fim de acord cu unele aserţiuni ale lui C. C. Petolescu: "fără a fi vorba de sincretism cum s-a crezut, merită amintită dedicaţia de la Apulum adresată *Sarapidi, Iovi, Soli, Isidi, Lunae, Dianae, diis deabus(que) consevatorib(us)...*". Credem că altarul lui Lucius Aemilius Carus este una din puţinele dedicaţii epigrafice ce ilustrează *sincretismul de asociere* (*syncretisme-juxtaposition* - P. Leveque) din Dacia. Gruparea acestor divinităţi în formula masculin/solar – feminin/lunar este aparent fără sens pentru că, aşa cum a demonstrat M. Bărbulescu, nu toate aceste divinităţi formează

https://biblioteca-digitala.ro

perechi (Iupiter-Diana?). Singura explicaţie posibilă este asocierea în baza unui principiu solar, diurn a divinităţilor masculine, respectiv a unui principiu lunar, nocturn a celor feminine (M. Bărbulescu, *Interferenţe spirituale în Dacia romană,* Cluj-Napoca, 1984). Această asociere, ce subliniază o anume funcţiune a două sau mai multe divinităţi, este o fază iniţială a procesului sincretist: sincretismul de asociere. Interpretând diacronic (sincretismul trebuie să fie înţeles dinamic - Michael Pye, *Syncretism and ambiguty,* în *Numen,* XVIII, 2, 1971, p. 92) procesul sincretist putem spune că are trei faze principale: asocierea divinităţilor, coalescenţa lor şi formarea figurii divine compozite.

*

Robert Turcan îşi începe volumul dedicat cultelor orientale din Imperiul Roman cu reflexii romaneşti relative la exotismul cântăreţilor ambulanţi din Parisul de azi: prezenţe inedite trebuie să fi fost în Roma de acum două milenii şi preoţii Isidei şi Cybelei. Se impune de la început amendarea unei asemenea atitudini într-o lucrare pretins ştiinţifică. Comparaţiile cu realităţi prezente şi proiecţiile în trecut nu favorizează decât anacronismele (ce abundă în lucrarea profesorului francez). Trebuie amendat şi stilul literaturizant, impus evident de piaţa de carte franceză (unde şi o carte de istorie poate deveni best-seller, cunoscut fiind cazul cărţii lui E. Le Roy Ladurie despre satul occitan). Metaforele şi artificiile literare contrastează în acest volum cu scriitura preponderent factologică şi enumerativă.

Alături de anacronisme şi literaturizare, trebuie ridicate problemele interpretării şi metodei. Cum remarca în introducere C. C. Petolescu, cartea lui R. Turcan "reprezintă prima mare sinteză asupra cultelor <levantine>, la şaizeci de ani dupa ultima ediţie (1929) a *Religiilor orientale* ale lui F. Cumont"(p. 5). Cu toate acestea, contribuţia principală a cărţii lui R. Turcan este sintetizarea cunoştinţelor actuale, îmbogăţite prin descoperirea de noi monumente şi prin publicarea celor peste 100 de volume în colecţia EPRO, iniţiată de M. J. Vermaseren (Etudes preliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain). Interpretarea însă păstrează aceleaşi direcţii trasate de savantul belgian *illo tempore* Cumont rămânând pentru R. Turcan "un fondator". Analiza fenomenului religios antic a făcut paşi importanţi în ultimele decenii, utilizându-se metodele fenomenologiei religiei, structuralismului, psihologiei religiei etc. La fel ca I. P. Culianu în problema călătoriei astrale a sufletului, savanţi ca U. Bianchi, D. Sabatucci, W. Burkhert nuanţează intrepretările lui F. Cumont fără să conteste meritele acestuia în analiza cultelor orientale, misterice în general. Puţine dintre aceste cuceriri recente ale *ştiinţei religiilor* le regăsim în cartea lui R. Turcan, unde o

https://biblioteca-digitala.ro

analiză a tradiţiei literare pe linie cumontiană este dublată de o enumerare cvasi-irelevantă a monumentelor epigrafice şi sculpturale de pe cuprinsul Imperiului. Credem că aceste neajunsuri se datorează modalităţii de abordare - sinteza: materialul imens frecventat pentru obţinerea unei imagini globale dăunează interpretării. Lipseşte din acest volum interpretarea rafinată a lui R. Turcan din *Mithras Platonicus* sau din alte studii de referinţă, publicate de-a lungul anilor în volumele colocviilor editate de U. Bianchi şi M. J. Vermaseren, studii ce au schimbat substanţial înţelegerea de către istoricul religiilor de azi a fenomenului religios antic.

Pentru cititorul român traducerea cărţii lui R. Turcan are o importanţă capitală. În peisajul publicistic românesc este poate prima traducere, care tratează religia Imperiului Roman pornind de la descoperirile arheologice. Sperăm să fie începutul unei noi serii de traduceri de carte de specialitate, care să racordeze spaţiul ştiinţific românesc la curentele de idei şi interpretările moderne din Europa.

(Sorin Nemeti)

https://biblioteca-digitala.ro